

ОСНОВНІ КОНЦЕПЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТА ЕМПІРИЧНІ ПОШУКИ

У статті визначено види взаємодії суб'єктів навчального процесу, вимоги системи професійно-технічної освіти перед сучасними інженерами-педагогами. Розглянуто різні підходи, концепції й тенденції в підготовці викладачів, концепції педагогічної освіти. Запропоновано концепцію цілеспрямованого формування готовності студентів до суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Визначено рівень суб'єкт-суб'єктних і суб'єкт-об'єктних відносин у вищому навчальному закладі інженерно-педагогічного профілю.

Ключові слова: професійна підготовка, майбутні інженери-педагоги, суб'єкт-суб'єктна взаємодія, готовність до суб'єкт-суб'єктної взаємодії концепція формування готовності до суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

Провідною тенденцією педагогіки третього тисячоліття визнана орієнтація на особистісний початок людини. Так, оновлена парадигма освіти містить принаймні три науково обґрунтованих позиції, що виступають її ціннісними складовими:

- сприйняття педагогом студента як суб'єкта й мети навчально-виховного процесу, коли перший наділяється вольовою активністю, а інший – постає як пасивний;
- усвідомлення освітнього процесу як соціально-особистісного феномена, коли викладач залучається до соціально опосередкованих відносин зі студентами, кожний з яких дотримується визначених правил;
- проектування й розвиток, формування особистості, коли студент стає суб'єктом, що рефлексує, та пізнає самого себе [1].

У суб'єктно-діяльній парадигмі головною метою освіти визнається формування суб'єкта педагогічної діяльності, що особливо актуально сьогодні для вищої інженерно-педагогічної освіти.

Сучасний інженерів-педагог має глибоко усвідомлювати своє місце й роль у реформаторських процесах, володіти ґрунтовними теоретичними знаннями, професійними вміннями та навичками, уміти мобілізувати трудові колективи на ефективне впровадження нових педагогічних технологій. У зв'язку із цим разом з навчальними завданнями необхідно вирішувати завдання, пов'язані з розвитком та вихованням особистості, зокрема: формуванням світогляду, пізнавальної самостійності, розвитком інтелектуальних здібностей, морально-етичної культури тощо [4].

Наукові засади організації вищої професійної та професійно-педагогічної освіти в Україні розробляють В. Луговий, П. Лузан, Е. Лузік, В. Манько, О. В. Сухомлинська та ін. Реформування освіти пов'язують зі зміною якості педагогічного спілкування, встановленням рівноправних відносин, співтвор-

чістю учасників процесу навчання. Нині тривають пошук і обґрунтування найбільш ефективної моделі, стратегії взаємодії учасників освітнього процесу, що сприяє розвитку їх особистостей. Різні аспекти цієї проблеми вивчали О. Абдулліна, О. Асмолов, Г. Балл, В. Беспалько, С. Братченко, В. Давидов, А. Капська, О. Киричук та ін.

Важливого значення в дослідженні цієї проблеми набуває підхід до розгляду людини як активного суб'єкта життєдіяльності в освітньому середовищі, висвітлений у працях К. Абульханової-Славської, Б. Ананьєва, Г. Балла, П. Блонського, Д. Ельконіна, О. Леонтєва, Г. Щукіної та ін.

Визначаючи поняття педагогічної взаємодії, науковці основний акцент роблять на взаємності дій її суб'єктів, їх взаємозумовленості й узгодженості з метою встановлення контакту. Більшість дослідників визначає роль педагога в процесі навчання як провідну, оскільки саме він організує взаємодію, обирає відповідні її моделі. Дослідження особистості педагога в педагогічній взаємодії вивчали Ш. Амонашвілі, О. Бодальов, Л. Виготський, Д. Ельконін, В. Кан-Калик, С. Рубінштейн, В. Сухомлинський, В. Андрущенко, І. Зимня, Г. Ковальов, А. Маркова, В. Серіков, В. Сітаров, І. Якіманська та ін.). Проте сучасним теорії та практиці бракує фундаментальних досліджень з проблеми підготовки майбутніх інженерів-педагогів до застосування суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

У новій соціальній ситуації в Україні на тлі глобалізації й екологізації мислення, демократизації суспільства та становлення відкритої ринкової економіки, гуманізації й інформатизації всіх сторін життя суспільства сфера вищої професійної освіти зазнає істотних змін. Так, визначаючи пріоритети вищої інженерно-педагогічної освіти, фахівці говорять про необхідність дати випускникові професійні знання, вміння, навички на сучасному науковому рівні; озброїти досвідом постійного нарощування своєї компетентності, самовдосконалення у сфері обраної спеціальності; створити умови для особистісного зростання й розвитку творчої особистості [4]. Перша мета чітко конкретизована в освітніх стандартах за всіма спеціальностями, тоді як щодо двох інших такої визначеності немає.

Вимоги до рівня підготовки інженера-педагога, його професійно важливих та особистісних якостей, мислення, професійної спрямованості, цінностей, інтересів, емоційно-вольових якостей, здібностей і компетентностей неухильно підвищуються. Випускнику вищої інженерно-педагогічної освіти, крім технічних знань і вмінь, необхідне цілісне орієнтування в світі людини, що передбачає розвиненість його власної ціннісно-сислової сфери, відкритість світу й впливу його культури, наявність емпатійного сприйняття інших людей, умінь вибудовування паритетних відносин з тими, кого він буде навчати, виховувати та розвивати, для розвитку їх особистості в ПТНЗ і формування творчого фахівця.

Мета статті – визначити види взаємодії суб'єктів навчального процесу, вимоги системи професійно-технічної освіти перед сучасними інженерами-педагогами, розглянути різні підходи, концепції й тенденції в

підготовці викладачів, запропонувати концепцію цілеспрямованого формування готовності студентів до суб'єкт-суб'єктної взаємодії, визначити рівень суб'єкт-суб'єктних і суб'єкт-об'єктних відносин у вищому навчальному закладі інженерно-педагогічного профілю.

Для підготовленості майбутніх інженерів-педагогів до педагогічної діяльності важливу роль відіграють такі види взаємодії суб'єктів навчального процесу:

- міжсуб'єктна взаємодія – дії суб'єктів спілкування, спрямовані на продуктивну організацію процесу спілкування під час навчання;
- міжособистісна взаємодія – взаємозв'язки, взаємовпливи, взаємовідносини в процесі спілкування та спільної діяльності на різних рівнях взаємодії: викладач – студент, студент – студент тощо;
- комунікативна взаємодія – взаємний обмін інформацією за допомогою вербальних та невербальних засобів спілкування.

Отже, система професійно-технічної освіти ставить перед сучасними інженерами-педагогами вимогу не тільки оволодіти спеціалізованою професійною підготовкою, бути компетентними фахівцями із наукоємних галузей, здатними до практичного застосування отриманих знань, умінь і навичок у професійній діяльності, а й уміти застосовувати суб'єкт-суб'єктну взаємодію в майбутній педагогічній діяльності, бо розвиток особистісної сфери майбутнього спеціаліста здійснюється під впливом не тільки навчального процесу, а й під час суб'єкт-суб'єктної взаємодії між ними та педагогами.

Характер і сфера діяльності педагога зазнає постійних змін у філософській та педагогічній науковій думці, тому розглянемо різні підходи, концепції й тенденції в підготовці викладачів, створюючи класифікації концепцій педагогічної освіти. Дуже часто, описуючи педагогічну освіту, головним критерієм педагогічної літератури вважають структурно-організаційний аспект: виділяють університетську, загальнопрофесійну й спеціальну професійну освіту [2]. Такий підхід розглядає вагомі, але не найважливіші з погляду провідних цілей освіти проблеми.

Розглянемо стисло основні положення провідних концепцій.

Концепція загальної освіти наполягає на першочерговості для педагогів загальних знань. Згідно із цією концепцією, головні вимоги до вчителя – це висока підготовленість, освіченість, ерудиція, орієнтування в усіх головних сферах дійсності.

Концепція прагматичної освіти передбачає, що основною метою процесу підготовки вчителів повинно бути забезпечення майбутніх педагогів великою різноманітністю дидактичних і виховних умінь та навичок, які будуть необхідні в професійній праці. Здатність користуватися ними є основними показниками професійного успіху вчителя [7].

Концепція персоналістичної освіти обґрунтовує думку, що особистісні риси є головними для ефективної реалізації педагогічних завдань. Освічений учитель завжди прагне розвивати свої інтереси, здібності та

вміння. Він користується авторитетом; є особистим прикладом для учнів. Така освіта спрямована, передусім, на особистість учителя [2].

Концепція спеціалізованої освіти передбачає великий обсяг знань для передачі учням. Така освіта прагне до спеціалізованої підготовки педагогів, дає глибокі знання, але є вузькою [7].

Концепція прогресивної освіти основного значення надає підготовці майбутніх учителів до вирішення різних проблем, що виникають у шкільному житті. “Проблемна” освіта ґрунтується на думці, що знання постійно змінюються, а професійні вміння потребують оновлення та вдосконалення. Освіта тут готує педагогів до діяльності в складній і невідомій дійсності.

Останньою з названих концепцій є різнобічна підготовка педагогів, яка включає всі елементи вищенаведених типів освіти. Усі теоретики й практики педагогічної освіти одностайно визнають, що ця концепція найближча до складної моделі ідеальної освіти, але водночас вона є найважливішою для реалізації [4]. Однак, варто визнати, що ефективно навчати студентів у ВНЗ інженерно-педагогічного профілю може тільки різнобічно підготовлений викладач, який підготує таких же кваліфікованих викладачів.

Проблема взаємодії набула певного вирішення в наукових працях психологів, педагогів та соціологів. Значний внесок у її вивчення зробили М. Андрєєва, Б. Ломов, О. Леонтьєв, Б. Паригін, А. Петровський. Разом з тим, аналіз останніх публікацій свідчить про необхідність розв’язання різноманітних проблем, пов’язаних із розвитком цих ідей (С. Вітвицька, О. Глузман, М. Євтух, С. Золотухіна, В. Курило, О. Микитюк, Н. Побірченко та ін.).

Аналіз проведених досліджень засвідчує наявність суттєвих відмінностей у позиціях науковців щодо теоретичних засад формування готовності до суб’єкт-суб’єктної взаємодії. Також видається можливим констатувати відсутність системних педагогічних досліджень з розв’язання цієї проблеми в непедагогічних вищих навчальних закладах, що заважає впровадженню нових підходів та побудові відносин між учасниками навчально-виховного процесу.

В основу нашої концепції цілеспрямованого формування готовності до суб’єкт-суб’єктної взаємодії покладено ідею розгляду суб’єкт-суб’єктної взаємодії як основи й умови встановлення різних типів відносин в освітньому середовищі вищих навчальних закладів. У спілкуванні та взаємодії під час навчання у ВНЗ, через відносини учасників, їх ставлення до різних аспектів та складових цієї діяльності формується готовність до суб’єкт-суб’єктної взаємодії, що складається з мотиваційного, когнітивного, операціонального та рефлексивно-оцінного компонентів. Основною умовою її реалізації стає володіння технологією суб’єкт-суб’єктної взаємодії та спілкування.

Для визначення рівня суб’єкт-суб’єктних і суб’єкт-об’єктних відносин нами побудовано шкалу оцінювання параметрів взаємодії в навчальній діяльності. Представлена шкала являє собою еталонну модель, з якою мо-

жна порівнювати результати оцінювання якостей конкретного викладача. Для оцінювання використано анкету “Викладач – очима студентів”, що складається з 20 суджень.

Студенти (134 особи) оцінювали взаємодію з 10 викладачами, які були їм запропоновані в бланках анкет під час експерименту. Опитування мало анонімний характер, перед початком з респондентами було проведено інструктаж. У процедурі оцінювання використано відповіді “так” (3 бали), “не зовсім” (2 бали), “ні” (1 бал). Застосування такої шкали надало змогу отримати відомості про те, наскільки збігаються уявлення про викладача (як еталон) з їх реалізацією в реальних умовах взаємодії (реальна модель у навчанні). Крім того, за їх відповідями можна побудувати “бажану” модель викладача. Після збору відповідей проводили обчислення сумарної оцінки якостей, їх ранжування в отриманій і “бажаній” моделях. Про ступінь схожості визначених трьох моделей судили на підставі коефіцієнта рангової кореляції Спірмена.

Коефіцієнт рангової кореляції якостей у реальній моделі з оцінками еталону становив 0,36. Така низька кореляція якостей свідчить, що викладачі більше уваги приділяють своїй загальній ерудиції, змісту занять, традиційним методам навчання. На останніх місцях переліку – наочність занять, товарицькість та стимуляція до самостійної роботи. Ще нижчим є коефіцієнт рангової кореляції для рядів бажаної й еталонної моделі, він дорівнює 0,18. Найбільше очікують студенти від викладача: компетентність, практичну значущість занять, логічність навчального матеріалу. При зіставленні рангів якостей в отриманій моделі існує чітка спрямованість викладачів на передачу інформації й прагнення до професійного самоствердження, очікування прояву таких якостей з боку студентів. Для отриманої й “бажаної” моделі показник рангової кореляції сягає 0,58. Студенти ж більше прагнуть до суб’єкт-суб’єктних відносин, де враховують їх бажання, потреби й мотиви в партнерському спілкуванні та взаємодії.

Таким чином, за результатами опитування виявлено виражену тенденцію до реалізації студентами суб’єкт-суб’єктних у системі “викладач – студент”.

Висновки. Таким чином, у статті розкрито види взаємодії суб’єктів навчального процесу, вимоги системи професійно-технічної освіти до сучасних інженерів-педагогів; розглянуто різні підходи, концепції й тенденції в підготовці викладачів, концепції педагогічної освіти; запропоновано концепцію цілеспрямованого формування готовності студентів до суб’єкт-суб’єктної взаємодії. За результатами опитування виявлено виражену тенденцію прагнення студентів до реалізації суб’єкт-суб’єктної взаємодії в системі “викладач – студент”.

Перспективним є детальне проектування форм та методів реалізації суб’єкт-суб’єктної взаємодії у ВНЗ.

Список використаної літератури

1. Балл Г. О. Орієнтири сучасного гуманізму в сучасній освітній, психологічній сферах / Г. О. Балл. – Житомир : Волинь, 2008. – 232 с.
2. Вульфсон Б. Л. Сравнительная педагогика: История и современные проблемы / Б. Л. Вульфсон. – Москва : Ун-т Рос. акад. образования, 2003. – 229 с.
3. Глузман А. В. Университетское педагогическое образование: опыт системного исследования / А. В. Глузман. – Киев, 1996. – 312 с.
4. Кларин М. В. Инновации в мировой педагогике / М. В. Кларин. – Рига : Эксперимент, 1995. – 182 с.
5. Коваленко О. Е. Методика професійного навчання / О. Е. Коваленко, Є. В. Шматков, Н. О. Брюханова, Н. В. Корольова. – Харків : Контраст, 2008. – 488 с.
6. Кручек В. А. Формування культури педагогічної взаємодії: монографія / В. А. Кручек. – Київ : НАКККиМ, 2012. – 408 с.
7. Сбруєва А. А. Порівняльна педагогіка / А. А. Сбруєва. – Суми : Ред.-вид. від. СДПУ, 1999. – 300 с.

Стаття надійшла до редакції 09.09.2016.

Керницький А. М. Основные концепции педагогического образования: теоретические аспекты и эмпирические поиски

В статье определены виды взаимодействия субъектов учебного процесса, требования системы профессионально-технического образования перед современными инженерами-педагогами. Рассмотрены различные подходы, концепции и тенденции в подготовке преподавателей, концепции педагогического образования. Предложена концепция целенаправленного формирования готовности студентов к субъект-субъектному взаимодействию. Определен уровень субъект-субъектных и субъект-объектных отношений в высшем учебном заведении инженерно-педагогического профиля.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, будущие инженеры-педагоги, субъект-субъектное взаимодействие, готовность к субъект-субъектному взаимодействию, концепция формирования готовности к субъект-субъектному взаимодействию.

Kernitsky A. The Basic Concept of Teacher Education: Theoretical and Empirical Aspects of Search

It is noted that modern engineers teacher is deeply aware of its place and role in the reform processes have profound theoretical knowledge, professional skills and expertise to be able to mobilize work teams for effective implementation of new educational technologies.

It is noted that the modern theory and practice lacks fundamental research on training future engineers and teachers to use subject-subject interaction.

The main provisions of the leading concepts: the concept of universal education, the concept of pragmatic education concept personalistic education, special education concept, the concept of progressive education, versatile training teachers.

The basis of the concept of the targeted formation willingness to subject-subject interaction idea put consideration subject-subject interaction as the basis and conditions for establishing different types of relations in the educational environment of higher education.

The survey revealed a tendency of students desire to implement subject-subject interaction in the system "teacher-student".

To determine the level of subject-subject and subject-object relations built scale for assessment of parameters of cooperation in training activities. Presented scale is a reference model, which can be compared with results of evaluating the quality of a particular teacher. For evaluation questionnaire was used with 20 judgments.

Key words: training, future engineers, teachers, subject-subject interaction, willingness to subject-subject interaction concept formation willingness to subject-subject interaction.